

всі вони в (...) занепаді. Наша урядова верхівка в цих справах, на жаль, нікчемна і розумово слабенька, провінційна, що і знайшло своє жалюгідне завершення в №.

... Про безбатченків і лакіз, і дурників убогих, і прохолодних боягузів із замками і на душевних вікнах і дверях.

Отаку неприглядну картину треба намалювати, точну, правдиву й чесну... Де музеї, де картини, скільки знищено пам'ятників старовини? Непошана до старовини, до свого минулого, до історії народу... шкідлива і ворожа інтересам народу... бо не хлібом, і не цукром, і не бавовною, і не вугіллям єдиним буде жив чоловік у соціалізмі"⁶.

Київ

Олексій НЕСТУЛЯ

¹ Рідна церква.—1959.—№38.—С. 8.

² *Повістько Олекса*. Кафедра св. Софії у Києві // *Анали української вільної Академії Наук у США*.—Нью-Йорк, 1954.—Т.ІІІ-ІV.—С. 178—179.

³ *Геврик Тит*. Втрачені архітектурні пам'ятники Києва. — Нью-Йорк, 1987.—64 с.

⁴ *Акуленко В. І.* Охорона пам'яток культури в Україні 1917—1991 рр.—К., 1991.—С. 139.

⁵ ДАКО.—Ф.4322, оп. І, сп. І. — Арк. 5.

⁶ *Пам'ятки України*.—1987.—№1.—С.38.

- * Поданий тут текст становить заключну частину дослідження: *Нестуля Олексій*. Доля церковної старовини в Україні. 1917—1941 рр. Т. 2. Кінець 20-х — 1940 рр.—К., 1996.

Книга призначена, як сказано в анотації, поданий на її початку, для істориків, мистецтвознавців, етнографів і всіх, хто вболівав за збереження національної історико-культурної спадщини українського народу.

У ній аналізуються проблеми збереження пам'яток культового призначення за доби "великого перелому" та в наступні роки. Показано згубний вплив атеїстичної політики радянської держави на тодішній стан охорони культової архітектури та предметів культу історико-мистецького значення. Книга містить значну кількість ілюстрацій, взятих безпосередньо з архівних сховищ.

Це двохтомне дослідження вийшло під егідою Інституту історії України. Воно належить до числа видань, що свідчать про зміцнення позицій нової генерації істориків і народознавців, яка розгортає дедалі активнішу дослідницьку діяльність після проголошення незалежності України.

На жаль, книга вийшла обмеженим тиражем. Випущена вона без посередництва видавництва. Надрукована в місті Кобеляках на газетному папері.

Етнографи і мистецтвознавці вдячні автору за його самовіддані благородні зусилля при написанні та публікації такої праці і разом з тим сподіваються, що вона буде продовжена і охопить також наступні десятиліття.

НИЩЕННЯ ТОТАЛІТАРНИМ РЕЖИМОМ ПАМ'ЯТОК КУЛЬТУРИ ТА РЕЛІГІЇ В КИЄВІ

Паралельно з розгортанням антирелігійної пропаганди в перші повоєнні десятиліття йшло систематичне нищення документів і руйнування релігійних пам'яток в Україні. Прикладом цього є ті непоправні втрати пам'яток культури, яких зазнав Київ.

З міркувань антирелігійної пропаганди було знищено панораму "Голгофа", що знаходилася на Володимирській гірці, та пам'ятник на місці колишньої церкви св. Ірини (ця церква у 1037 р. була побудована Ярославом в честь ангела своєї дружини), що стояв на Володимирській вулиці, а сама вулиця перейменована на вул. імени Короленка. В 1925 році Собор Св. Софії та Києво-Печерську Лавру перетворено на антирелігійні музеї, а будівлі й церкви Видубицького монастиря, Всесвятську церкву над брамою Києво-Печерського монастиря обернено на склади. Висаджувати в повітря церкви й історичні пам'ятки в той час окупант ще вагався, боячись спротиву українців. Тільки після запровадження колективізації, знищення найкращої частини селянства і жахливого голоду 1932—33 рр., окупант вже сміло перейшов, разом і масовими розстрілами українців, до висаджування у повітря українських пам'яток й церков.

Сатрап червоної Москви — Постишев, після перевезення до Києва столиці з м. Харкова, протягом одного 1934 року вчинив такі руйнування у Києві:

1. Висаджено в повітря й обернено на руїни Золотоверхий Михайлівський монастир, збудований в XI ст. князем Святополком-Михайлом. Монастир був в центрі Києва, над Дніпром. Там загинули фрески XII ст.: пророків Захарія й Самуїла, Архангела-Благовісника, Божої Матері, Двох Святителів.

В монастирі були гробниці українських князів: Святополка-Михайла і його дружини — грецької царівни Варвари, яка з Візантії перенесла до м. Києва мощі Великомучениці Варвари, Туровського князя Святополка Ігоревича, Дубровецького князя Гліба Юр'євича й митрополита Йосипа Борецького — великого достойника Української Церкви та гробниці єпископів Чигиринських, що були настоятелями монастиря.

В монастирі знаходилися мощі св. Харлампія, Пантелеймона й Спиридона. До монастиря приходило дуже багато прочан. Користувався пошаною і мав дуже добру славу серед українців.

2. Братський Монастир на Подолі й колишня Духовна Академія при ньому. Центр і осередок церковно-освітньої науки, починаючи з XVI століття. Мав величезну книгозбірню-музей. На 1.I.1888 року там зберігалось:

- а. Пам'ятників церковної архітектури, живопису, скульптури — 1,929 шт.
 - б. Нецерковних різних пам'яток — 9,911 шт.
 - в. Гравюр, фото — 3,124 шт.
 - г. Актів, грамот, листів — 1,396 шт.
 - г. Рукописів — 928 шт.
 - д. Старопечатних книжок — 572 шт.
- Р а з о м — 18,921.

Вся історія й діяльність цього монастиря, що відбита у вищезгаданих документах, тісно пов'язана з гетьманом Петром Сагайдачним, Іваном Мазепою та безперечним авторитетом Української Церкви — фундатором вищої духовної освіти на Україні — митрополитом Петром Могилою.

Цей пам'ятник української культури заважав окупантові. Його теж було висаджено у повітря й обернено в купу руїн.

3. Військово-Миколаєвський Собор, так званий Великий Микола, побудований гетьманом Іваном Мазепою, з надписом у Соборі, що він побудований "іждевенієм ктиторським премилостивейшим ясновельможного його милости пана Івана Степановича Мазепи, Гетьмана військ їх царського пресвітлого величества Запорізьких".

Як же можна було дозволити українцям читати це в церкві й при цьому не забути, що це той самий гетьман, якого росіяни придали анафемі за його змагання забезпечити Україні самостійне державне життя? Той гетьман, що збройно боровся з Москвою! Ясно, що такий об'єкт окупант намагався висадити у повітря як можна найскоріше.

4. Десятинна церква з гробницями св. Володимира й св. Ольги, побудована у 1842 р., та з історичними пам'ятками з часів Княжої доби.

5. Стрітенська (всіх Скорбящих Радість) церква на Львівській площі. До цієї церкви була особлива немилість окупанта. Справа в тім, що її всі бані обновилися. Церква стала пунктом, що притягав багато прочан, і це в часи найзавзятішої безбожницької пропаганди, що її провадив Союз Безбожників. Окупант, почувши під собою силу, зразу ж розквитався з немилим йому об'єктом, висадивши його у повітря.

6. Успенський Собор на Подолі, побудований у XII столітті, який з 1620 по 1786 рік був Катедральним Собором... За ліквідацією цього пам'ятника особисто доглядав комісар Освіти Затонський.

7. Притиско-Миколаївська церква на Подолі.

8. Церква Різдва Христового на Подолі, побудована в XII ст. У 1861 р. тут стояла труна Тараса Шевченка під час перевезу та поховання у Каневі.

9. Михайлівська Брама, побудована у XVIII ст.
10. Церква св. Петра й Павла на Подолі.
11. Залізна церква на Галицькій площі.
12. Дзвіниця Кирилівської церкви, побудована у XVIII ст.
13. Костянтинівська церква, побудована у XVIII ст.
14. Малий Микола (Пустинно-Миколаєвський Монастир) на Черську.
15. Трьохсвятительська церква, побудована у XII віці.
16. Аскольдова могила — цвинтар з кам'яною церквою св. Миколи, збудованою у 1809 р. Всі могили зрівняно з землею. Цвинтар обернено на парк, а церкву перероблено на кіоск. Надмогильний пам'ятник використано для потреб будівництва.

* * *

Всі цінності зруйнованих церков і монастирів, а також і тих, які ще залишилися, окупант пограбував. До рук його потрапила митра, яку одержав митрополит Гедеон, що зрадив Українську Церкву, підпорядкувавшись Московській Церкві, внаслідок чого Українська Церква згубила свою незалежність. Одержав її від московського, але царського окупанта, і той же окупант, під большевицькою фірмою, загарбав її назад.

Євген ОНАЦЬКИЙ

Буенос-Айрес

- * Поданий тут текст становить частину статті, надрукованої під гаслом "Київ" у вельми цінній для кожного народознавця праці Євгена Онацького "Українська мала енциклопедія" (Буенос-Айрес, т. 1-16; 1957—1967), яка в багатьох випадках є унікальним джерелом інформації з питань української фольклористики, етнографії, мистецтвознавства, історії та ін.

Про автора

ОНАЦЬКИЙ ЄВГЕН ДОМЕНТІЙОВИЧ

Видатний український вчений, журналіст, дипломат, суспільно-політичний діяч. Походив з давнього козацького роду. Народився 13 січня 1894 р. у м. Глухові Чернігівської губ. (нині Сумська обл. — Г. С.), в сім'ї вчителя і громадського діяча. Освіту здобував у Кам'янець-Подільській гімназії і на історико-філологічному факультеті Київського університету. Закінчивши його 1917 р., Є. Онацький активно включився у вир суспільно-політичного життя, творення української державності — був учасником Всеукраїнського національного конгресу, членом Центральної ради, її секретарем, членом президії Малої ради. На цих посадах Є. Онацький тісно спілкувався й співробітничав з М. С. Грушевським. Тоді ж з'явилися його перші праці з Української історії у журналах "Україна", "Наше минуле" та ін.

З 1919 р. Є. Онацький працював у складі української дипломатичної місії в Італії, а потім до 1922 р. очолював її. З кінця 20-х років брав найактивнішу участь у діяльності Організації українських націоналістів в Італії, регулярно друкував статті в "Розбудові наші", "Українському голосі", "Ділі", "Літературно-науковому вістнику", "Самостійній Україні", "Свободі" та інших українських зарубіжних журналах, висладав українську мову у Вишньому східному інституті в Неаполі та Римському університеті. 1943 р. Є. Онацького було заарештовано й ув'язнено німецькими властями за критику тих варварств, які чинили їхні війська в окупованій Україні.

Після капітуляції Німеччини він у травні 1945 р. повернувся до Риму, а через два роки переїхав до столиці Аргентини. Є. Онацький став одним із засновників і першим головою Спільноти українських науковців, літераторів і митців у Буенос-Айресі, редактором тижневика "Наш клич", альманахів "Відродження", "Просвіта", місячника "Дзвін", бере активну участь у заснуванні (1956) і роботі Українського історичного товариства.

Творча спадщина Є. Онацького надзвичайно широка й різнопланова. Він займався дослідженнями в галузі історії України, етнографії, лексикографії, був чудовим журналістом. Його перу належать сотні статей і близько 40 книг: "Основи суспільного ладу" (Прага, 1941), "Наше національне ім'я. Наш національний герб" (Буенос-Айрес, 1949),

“Спрага справедливості. Нариси з суспільного життя” (Буенос-Айрес, 1950), “Завзяття чи спокуса самовиправдання. Нариси з суспільного життя” (Париж, 1956), “Італійсько-український словник” (Рим, 1977) та ін. Особливе місце серед його творів займає 16-томна “Українська мала енциклопедія” (Буенос-Айрес, 1957—1967).

Цінним джерелом з низки проблем новітньої історії України є мемуарні твори Є. Онацького: “Сторінки з Римського щоденника” (т. I—II, Прага, 1941—1942), “У вавилонському полоні” (Буенос-Айрес, 1949), “По покилій площі. Записки журналіста і дипломата” (т. 1—2, Мюнхен, 1964—1969), “У вічному місті: записки українського журналіста” (1954, 1985) та ін.

Улюбленим жанром Євгена Доментійовича були біографічні нариси вчених, політиків, митців, дипломатів та інших діячів України, зокрема писав він й про М. С. Грушевського. Серед численних праць цього жанру вирізняється збірка “Портрети в профіль” (Чикаго, 1965).

Є. Д. Онацький помер 27 жовтня 1979 р. у Буенос-Айресі.

*Геннадій СТРЕЛЬСЬКИЙ,
Анатолій ТРУБАЙЧУК**

Київ

* Довідку друкуємо за виданням: *Стрельський Геннадій, Трубайчук Анатолій. Грушевський, його сподвижники і опоненти.* — К., 1996.—С. 121—123.

* * *

НИНІ СВЯТВЕЧІР

Нині Святвечір. Я сам, з листами.
Тиша — на щільний світ.
Музика й зорі. Зорі ті самі,
Що і дві тисячі літ.

Пам'ять дитинства, молитва мами,
Рідні в серпанку німих розлук.
Рідні усмішки — десь за снігами
Сотні братерських-сестринських рук.

Вулик гостинців — як ніжна пам'ять —
Дотик любови благовістих
Світам холодним у сіру безвість
Найбільшу тайну, найбільше з днів.

В тремтінні свічки молитва мами
І вічні зорі над світом мук.
А за горами, а за снігами
Тайна любови крізь ніч і тьму.

Евген Сверстюк